

УДК 02-043.5:025.32:025.5:019.912-029:93/94(045)

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-4\(46\)-5396-5405](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-4(46)-5396-5405)

Мовчан Катерина Миколаївна старший викладач кафедри готельно-ресторанної та музейної справи Мукачівського державного університету, м. Мукачево, <https://orcid.org/0000-0002-9468-4399>

Малець Олександр Омелянович доктор історичних наук, професор, професор кафедри готельно-ресторанної та музейної справи Мукачівського державного університету, м. Мукачево, <https://orcid.org/0000-0001-7927-4335>

ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА ТА ГЕНЕЗИС ВЗАЄМОДІЇ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА І БІБЛІОГРАФОЗНАВСТВА

Анотація: У статті здійснено комплексний ретроспективний аналіз історичних етапів становлення та розвитку бібліотекознавства й бібліографознавства як самостійних, проте генетично споріднених і взаємозумовлених наукових дисциплін.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю переосмислення теоретико-методологічного фундаменту документально-комунікаційних наук в умовах цифрової трансформації суспільства.

У результаті дослідження доведено, що взаємодія бібліотекознавства та бібліографознавства пройшла складний шлях трансформацій: від тривалого синкретичного етапу, де бібліотека і бібліографія існували як єдина нероздільна практична діяльність, до чіткої функціональної диференціації та академізації у ХІХ – на початку ХХ століття. Виявлено, що попри розмежування об'єктів дослідження, ці галузі зберігали спільну термінологічну базу та методологічний апарат. Окрему увагу приділено етапу сучасної інтеграції та конвергенції наук на базі електронних інформаційних ресурсів, що призводить до формування єдиного цифрового простору. Важливо, що цей інноваційний простір не заперечує, а органічно інкорпорує та асимілює традиційні методи організації інформації, що напрацьовувалися протягом тисячоліть – від класичних систем класифікації до принципів бібліографічного опису.

Розглянуто формування системи професійної бібліотечної освіти, що включала створення спеціалізованих навчальних програм, підручників і наукових шкіл. Це дозволило підготувати нове покоління фахівців, здатних працювати в умовах зростання інформаційних потоків.

Особливий акцент у статті зроблено на національному аспекті розвитку наук. Висвітлено роль видатних українських вчених та громадських діячів – Ю. Меженка, В. Вернадського, С. Сірополка – у процесах розбудови національного бібліографічного репертуару та інституціоналізації бібліотечної справи в Україні. Проаналізовано їхній внесок у створення фундаментальних наукових установ та розробку концептуальних засад українського бібліографознавства, що базувалися на принципах національної ідентичності та європейських наукових стандартів. Висновки дослідження підкреслюють, що подальший розвиток галузі залежить від синтезу традиційних бібліотечних цінностей та новітніх технологій.

Ключові слова: бібліотекознавство, бібліографознавство, книжкова культура, каталогізація, інформаційні ресурси, інтелектуальний доступ.

Kateryna Mykolaiivna Movchan Senior Lecturer at the Department of Hotel, Restaurant and Museum Management, Mukachevo State University, Mukachevo, <https://orcid.org/0000-0002-9468-4399>

Oleksandr Omelianovych Malets Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor at the Department of Hotel, Restaurant and Museum Management, Mukachevo State University, Mukachevo, <https://orcid.org/0000-0001-7927-4335>

HISTORICAL RETROSPECTIVE AND GENESIS OF THE INTERACTION BETWEEN LIBRARY SCIENCE AND BIBLIOGRAPHY

Abstract. The article provides a comprehensive retrospective analysis of the historical stages of the formation and development of library science and bibliography as independent, yet genetically related and interdependent scientific disciplines. The relevance of the study is driven by the need to rethink the theoretical and methodological foundations of documentary and communication sciences in the context of the digital transformation of society.

As a result of the research, it is proven that the interaction between library science and bibliography has undergone a complex path of transformations: from a long syncretic stage, where library and bibliography existed as a single inseparable practical activity, to clear functional differentiation and academization in the 19th and early 20th centuries. It was found that despite the delimitation of their research objects, these fields maintained a common terminological base and methodological apparatus. Particular attention is paid to

the stage of modern integration and convergence of sciences based on electronic information resources, leading to the formation of a unified digital space. Crucially, this innovative space does not negate, but organically incorporates and assimilates traditional methods of information organization developed over millennia – from classical classification systems to the principles of bibliographic description.

The study examines the formation of the professional library education system, including the creation of specialized curricula, textbooks, and scientific schools. This facilitated the training of a new generation of specialists capable of operating amidst increasing information flows.

A special emphasis in the article is placed on the national aspect of the sciences' development. The role of prominent Ukrainian scientists and public figures – Yu. Mezhenko, V. Vernadsky, and S. Siropolko – in the processes of building the national bibliographic repertoire and the institutionalization of librarianship in Ukraine is highlighted. Their contribution to the establishment of fundamental scientific institutions and the development of the conceptual foundations of Ukrainian bibliography, based on the principles of national identity and European scientific standards, is analyzed. The findings of the study underscore that the further development of the field depends on the synthesis of traditional library values and cutting-edge technologies.

Keywords: library science, bibliography, book culture, cataloguing, information resources, intellectual access.

Постановка проблеми. Бібліотекознавство та бібліографознавство складають фундамент документально-інформаційних наук. Історично вони виникли з єдиної потреби – впорядкування людських знань, зафіксованих на матеріальних носіях. Вивчення їхнього спільного генезису дозволяє зрозуміти логіку трансформації сучасної бібліотеки в інформаційний центр.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю переосмислення теоретичного фундаменту бібліотечно-інформаційної діяльності в умовах глобальної цифровізації та трансформації традиційних книгосховищ у сучасні мультимедійні хаби.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання історичного розвитку бібліотекознавства та бібліографознавства перебувають у центрі уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Теоретико-методологічні засади формування цих дисциплін закладені у фундаментальних працях класиків української книжкової культури Ю. Меженка та В. Вернадського, які розглядали бібліотеку як стратегічний складник національного інтелектуального простору. З ім'ям Ю. Меженка пов'язане створення найбільших бібліотечно-бібліографічних установ України: Головної Книжної палати (ГКП), Всенародної (Національної) бібліотеки

України (нині Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського) [1], Українського наукового інституту книгознавства (УНІКу), породжених бурхливим національним відродженням перших пореволюційних літ. Неможливість вільного розвитку України в складі СРСР призвела до того, що ідеї, які намагався реалізувати Ю.О. Меженко, є актуальними й досі. Це, насамперед, організація вичерпного поточного обліку друкованої продукції України на основі Закону про обов'язковий примірник, укладання Репертуару української книги, вибір оптимальної системи бібліотечно-бібліографічної класифікації, створення ефективних методик підготовки бібліографічних посібників, видання біобібліографічного словника "Видатні бібліографи". Праці С. Сірополка, Ю. Меженка, П. Стебницького заклали національні основи бібліографознавства.

В. Вернадський вивчав особливості бібліотекознавства і бібліографознавства, вникаючи у всі деталі бібліотечної справи: від обміну літератури, організації читальних залів і каталогів до наукової бібліотечної роботи. Особисто займався питанням комплектування, закупівлею бібліотечних колекцій, організацією передачі Національній бібліотеці бібліотек закритих установ, видачею охоронних грамот для бібліотек, посилав гінців за кордон для пошуків і закупівлі найновішої літератури чи рукописів та стародруків. У сучасній українській науці вагомий внесок у дослідження історичних аспектів та трансформації бібліотечної галузі зробили такі вчені: О. Онищенко та Л. Дубровіна у своїх роботах ґрунтовно аналізують історію Національної бібліотеки України ім/ В. І. Вернадського та еволюцію бібліотечної справи в контексті розвитку державності[2], Г. Швецова-Водка, яка присвятила низку досліджень типології документа та теоретичним питанням бібліографознавства, розмежовуючи об'єктно-предметні поля суміжних дисциплін.

Праці Т. Добко, зосереджені на розвитку довідково-бібліографічного обслуговування та ролі бібліографії в системі наукових комунікацій, аналізі термінології сучасної бібліографічної діяльності, вивченні структури та функцій бібліографічної довідки, її класифікації.

Н. Кушнарєнко та В. Соляник в своїх працях досліджують трансформацію бібліотечних фондів та зміну функцій сучасного бібліотекознавства в умовах соціокомунікаційних змін [3].

Серед зарубіжних дослідників варто відзначити концепції М.Бакленда та Р. Ленкаса, які розглядають бібліотекознавство через призму інформаційної науки [4].

Попри наявність значної кількості публікацій, залишається потреба в глибшому аналізі історичного взаємозв'язку між бібліотекознавством і бібліографознавством саме як цілісної системи, що адаптується до викликів

цифрової епохи. Більшість авторів розглядають ці дисципліни окремо, тоді як їхній спільний генезис та сучасна конвергенція потребують додаткового теоретичного осмислення.

Метою роботи є виявлення закономірностей еволюції бібліотечної та бібліографічної думки від зачатків практичного опису документів у античні часи до формування цілісних інформаційно-комунікаційних теорій сучасності.

Виклад основного матеріалу. На ранніх етапах розвитку бібліотечної справи бібліотечна та бібліографічна діяльність функціонували як єдине ціле, без чіткого розмежування між організацією фондів і їх описом. Бібліографія в цей період виконувала переважно обліково-реєстраційну функцію, будучи невід'ємною складовою бібліотечної практики.

Важливими для формування бібліотечнознавчої думки є бібліотеки Середньовіччя, що існували при монастирях, так звані монастирські бібліотеки, доступ до яких було дозволено лише духовенству й знаті для отримання знань, а отже, і влади [5]. Особливого значення у формуванні основ бібліографічної діяльності набуває досвід Олександрійської школи. Так, укладені Каллімах «Пінакеси» поєднували в собі ознаки бібліотечного каталогу та універсального бібліографічного посібника. У цьому творі було систематизовано відомості про авторів і їхні праці, застосовано елементи класифікації та біографічного опису, що стало важливим кроком у становленні бібліографії як окремого напрямку діяльності. Саме в цей період закладаються основи структурованого підходу до організації знань і документів.

У середньовічний період бібліографічна діяльність трансформується відповідно до специфіки функціонування монастирських книгозховищ. Вона представлена переважно у формі інвентарних описів і списків книг, які виконували функцію обліку та контролю за збереженням рукописів. Основна увага приділялася фізичному збереженню документів як носіїв сакрального та освітнього знання, тоді як розкриття їх змісту та систематизація інформації відходили на другий план.

Таким чином, у зазначені історичні періоди бібліографія ще не набула самостійного статусу, проте саме в цей час формуються її базові принципи – облік, опис і систематизація документів, що згодом стали підґрунтям для розвитку сучасної бібліографічної діяльності.

Зі стрімким зростанням обсягів друкованої продукції в епоху книгодрукування постала об'єктивна потреба не лише в упорядкуванні книжкових зібрань, але й у теоретичному осмисленні процесів обліку, систематизації та опису документів. Ускладнення інформаційного простору спричинило формування наукових підходів до організації знань, що стало

підґрунтям для виникнення бібліографії та бібліотекознавства як самостійних галузей наукового знання.

Вагомий внесок у становлення теоретичних засад бібліографії зробив Конрад Геснер. Його фундаментальна праця «Загальна бібліотека» (1545) стала однією з перших спроб універсального бібліографічного обліку друкованих джерел. Особливістю цього видання було те, що автор вперше системно відокремив бібліографічний опис документа від його фізичного розташування у фонді. Такий підхід означав перехід від суто інвентарного обліку до аналітичного осмислення книги як носія інформації, незалежного від місця її зберігання. Це, у свою чергу, заклало основи для розвитку бібліографії як інструменту наукової комунікації та орієнтації в інформаційному просторі.

Подальший розвиток теоретичних уявлень про бібліотечну справу пов'язаний із діяльністю Мартін Шреттінгер, який у XIX столітті обґрунтував бібліотекознавство як окрему наукову дисципліну. У своїх працях він розглядав бібліотеку не лише як місце зберігання книг, а як складну організаційну систему, що потребує чітких принципів управління, класифікації та обслуговування користувачів. У цей період бібліографія також зазнає суттєвої трансформації: вона починає трактуватися як «наука про книжкові описи», що має власний предмет дослідження, методи та функції. Формується уявлення про бібліографічний опис як стандартизовану систему відображення змісту документа, що забезпечує його ідентифікацію та доступність для користувача[6].

Таким чином, еволюція бібліографічної думки в умовах зростання інформаційних ресурсів сприяла переходу від практичних прийомів обліку до формування теоретичних засад, які визначили подальший розвиток бібліотечно-інформаційної діяльності як наукової та професійної сфери.

Роль українських учених у розвитку бібліотекознавства та бібліографознавства у XX столітті справді була визначальною, оскільки саме в цей період відбувся якісний перехід від емпіричного накопичення книжкових фондів до формування цілісних науково обґрунтованих систем організації, обліку та використання документальних ресурсів на національному рівні. Цей процес супроводжувався становленням теоретико-методологічних засад галузі, виробленням стандартів бібліографічного опису та інституціоналізацією професійної підготовки фахівців.

Важливий внесок у розвиток національного бібліографознавства зробив Іван Огієнко, який розглядав бібліографію як інструмент національного відродження та збереження культурної спадщини. У його працях простежується ідея системного обліку української друкованої продукції, що стало підґрунтям для формування концепції національної бібліографії. Він

наголошував на необхідності створення повного репертуару української книги, що забезпечував би науковий обіг знань і сприяв самоідентифікації нації.

Не менш вагомою була діяльність Юрій Меженко, фундатора національної бібліографії, який зробив значний внесок у розвиток теорії та практики бібліографічного обліку. Його наукові підходи ґрунтувалися на розумінні бібліографії як складної інформаційної системи, що виконує комунікативну, орієнтаційну та науково-допоміжну функції. Меженко активно працював над створенням національного бібліографічного репертуару, а також обґрунтував методика галузевих бібліографій та впроваджував міжнародні стандарти, зокрема УДК.

У сфері бібліотекознавства важливу роль відіграв Володимир Вернадський, який розглядав бібліотеку як ключовий елемент наукової інфраструктури держави. Як один із засновників Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, він заклав принципи формування універсального наукового фонду, організації каталогів і довідково-бібліографічного апарату. Його концепція бібліотеки як центру концентрації знань сприяла розвитку системного підходу до бібліотечної діяльності.

Суттєвий внесок у розвиток теоретичних аспектів бібліографознавства зробила Катерина Скаржинська, діяльність якої сприяла формуванню науково організованих книжкових зібрань і популяризації системного підходу до їх опису та збереження. Її колекції стали базою для подальших бібліографічних досліджень та узагальнень.

Упродовж ХХ століття українські вчені також активно працювали над стандартизацією бібліографічного опису, що стало передумовою інтеграції українських бібліотек у міжнародний інформаційний простір. Було розроблено уніфіковані правила каталогізації, які забезпечували точність і однозначність ідентифікації документів, а також сприяли ефективному інформаційному пошуку.

Крім того, відбувалося формування системи професійної бібліотечної освіти, що включала створення спеціалізованих навчальних програм, підручників і наукових шкіл.

Це дозволило підготувати нове покоління фахівців, здатних працювати в умовах зростання інформаційних потоків і впроваджувати наукові методи в практику бібліотечної справи.

Отже, діяльність українських учених ХХ століття забезпечила перехід бібліотекознавства та бібліографознавства на якісно новий рівень розвитку, перетворивши їх на комплексні наукові дисципліни з чітко визначеним предметом, методами та функціями. Вони заклали підвалини національної бібліографії, створили стандарти бібліографічного опису та сприяли

становленню професійної освіти, що й сьогодні визначає розвиток бібліотечно-інформаційної сфери України.

Отже, історичний аналіз показує, що бібліотекознавство та бібліографознавство пройшли шлях від технічного обслуговування колекцій до складних теоретичних систем. Сьогодні вони є невід'ємними частинами соціальних комунікацій, де бібліографія забезпечує навігацію, а бібліотекознавство – інституційну форму доступу до інформації.

Поєднання сучасного бібліотекознавства та бібліографознавства є закономірним етапом еволюції бібліотечно-інформаційної діяльності, що зумовлений переходом до інформаційного суспільства та цифровізації знань. Якщо традиційно бібліотекознавство зосереджувалося на організації, збереженні та функціонуванні бібліотек як соціальних інституцій, а бібліографознавство – на описі, обліку та систематизації документів, то в сучасних умовах ці дві галузі інтегруються в єдину науково-практичну систему.

Сучасні історичні аспекти бібліотекознавства розглядають бібліотеку як багатофункціональний інформаційний центр, що забезпечує доступ до різноманітних ресурсів – як традиційних, так і електронних. У цьому контексті бібліографознавство виступає методологічною основою для організації інформації, оскільки саме воно забезпечує створення структурованих метаданих, які є ключовими для ефективного пошуку, ідентифікації та використання документів. Таким чином, бібліографічний опис трансформується у більш складні інформаційні моделі, що лежать в основі електронних каталогів, баз даних та цифрових репозитаріїв.

Інтеграція цих галузей особливо помітна у сфері автоматизації бібліотечних процесів. Використання міжнародних стандартів бібліографічного опису, форматів обміну даними (наприклад, MARC), а також впровадження інформаційно-пошукових систем сприяє створенню єдиного інформаційного простору. У цьому середовищі бібліотекознавство визначає організаційні та функціональні аспекти діяльності бібліотек, тоді як бібліографознавство забезпечує інструментарій для представлення знань у формалізованому вигляді.

Важливим напрямом поєднання є розвиток цифрових бібліотек та інституційних репозитаріїв, де бібліографічні дані відіграють роль основи для навігації в електронних ресурсах. Метадані, створені за принципами бібліографознавства, дозволяють інтегрувати різні інформаційні системи, забезпечувати інтероперабельність та доступ до світових наукових ресурсів.

Крім того, взаємодія бібліотекознавства і бібліографознавства проявляється у сфері інформаційного обслуговування користувачів. Сучасний бібліотекар виступає не лише як зберігач фондів, а як інформаційний

аналітик, який володіє методами бібліографічного пошуку, оцінювання та інтерпретації інформації. Це сприяє підвищенню якості інформаційних послуг і формуванню інформаційної культури користувачів.

Отже, поєднання бібліотекознавства та бібліографознавства у сучасних умовах є інтеграційним процесом, що забезпечує ефективне функціонування бібліотек як інформаційних систем. Воно ґрунтується на синтезі організаційних, технологічних і методологічних підходів, спрямованих на оптимізацію доступу до знань і задоволення інформаційних потреб суспільства.

Література:

1. Стрішенець Н. В. Бібліографічна спадщина Юрія Меженка. Київ: НБУВ, 1997. 144 с.
2. Українське бібліотекознавство (1991–2008): наук.-допом. бібліогр. по-кажч. / М-во культури і туризму України, Держ. закл. „Нац. парлам. б-ка України”; уклад.: М. С. Слободяник, О. А. Політова; наук. ред. та авт. вступ. ст. М. С. Слободяник; відп. за вип. Т. І. Вилегжаніна. Київ, 2010. 178 с.
3. Васильченко М. П., Кушнарєнко Н. М., Соляник А. А. Основні етапи розвитку Харківської наукової школи бібліотечного фондознавства. URL: http://eprints.rclis.org/18804/1/solanyk_scince.pdf.
4. Ковальська Л. А. Комунікативні особливості функціонування документально-інформаційного ресурсу. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 1. С. 27–34.
5. Збанацька О. М. Бібліотекознавство. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Бібліотекознавство> (дата звернення: 09.09.2025).
6. Бібліотекознавство. Теорія, історія, організація діяльності бібліотек: підруч. для бібл. ф-тів ін-тів культури та училищ культури по спец. 05.25.03 / В. О. Ільганаєва та ін.; за ред. М. С. Слободяника, В. О. Ільганаєвої. Харків: Основа, 1993. 194 с.

References

1. Strishenets, N. V. (1997). *Bibliografichna spadshchyna Yuriia Mezhenka [Bibliographic heritage of Yurii Mezhenko]*. Kyiv: NBUV [in Ukrainian].
2. Slobodyanyk, M. S., & Politova, O. A. (Comp.), Slobodyanyk, M. S. (Ed. & author of introduction), Vylegzhanina, T. I. (Responsible editor). (2010). *Ukrainske bibliotekoznavstvo (1991–2008) [Ukrainian library science (1991–2008)]*. Kyiv [in Ukrainian].
3. Vasylychenko, M. P., Kushnarenko, N. M., & Solianyk, A. A. *Osnovni etapy rozvytku Kharkivskoi naukovoї shkoly bibliotechnoho fondoznavstva [Main stages of development of the Kharkiv scientific school of library collection studies]*. Retrieved from http://eprints.rclis.org/18804/1/solanyk_scince.pdf [in Ukrainian].
4. Kovalska, L. A. (2021). Komunikatyvni osoblyvosti funktsionuvannia dokumentalno-informatsiinoho resursu [Communicative features of functioning of documentary-information resources]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia - Library Science. Documentation. Informology*, 1, 27–34 [in Ukrainian].
5. Zbanatska, O. M. *Bibliotekoznavstvo. Velyka ukrainska entsyklopediia [Library science. Great Ukrainian Encyclopedia]*. Retrieved from <https://vue.gov.ua/Бібліотекознавство> [in Ukrainian].

6. Ilhanaieva, V. O., et al.; Slobodyanyk, M. S. & Ilhanaieva, V. O. (Eds.). (1993). *Bibliotekoznavstvo. Teoriia, istoriia, orhanizatsiia diialnosti bibliotek [Library science. Theory, history, organization of library activities]*. Kharkiv: Osnova [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 09.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.04.2026

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>